

Ar-namys hakynda oýlanmalar

Category: Jemgyýetçilik tankydy, Kitapcy, Oýlanmalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Ar-namys hakynda oýlanmalar AR-NAMYS HAKYNDA OÝLANMALAR

Ilden artykmaç bilýän zadym-a ýok. Göwnüme bolmasa, beýleki

halklara garanyňda, musulman ymmatynyň ar-namysynyň has güýçlüdigini, has berkdigini, durky bilen uýýandygyny, ony gözüniň göreji ýaly saklaýandygyny ýüregim syzyp dur. Ar-namysyň ýöne-möne zat däldigini bilmeýän türkmen ýok bolsa gerek. Onuň ýowuz-ýowuz öwrümleri, müň dürli a:llary bar weli, musulman ymmatynyň başyna Ýaradan Biribar salmawersin diýip dileg etmeli bolýar. Gadymy zamanlardan bäre ene topragymyzyň üstünde ar-namysly türkmen halky ýaşaýdyr, nesil ýaýradypdyr. Olar keramatly ojagyny, ojagyň eýelerini, gelin-gyzlary, Watanyňy kese ýerli gelmişeklere bermejek bolup, şirin janlaryny orta goýupdyrlar. Gaýduwsyz söweşipdirler, jan alyp, jan beripdirler. Ar-namysyň gözbaşy gelin-gyzlary gorapdyrlar, ganly penjeleriň gysajyna bermändirler.

Könelerimiz pirlar weli bolupdyr, boljagy-geljegi aç-açan bilipdirler diýerdiler. Dünýä welisi, keramatly, gudratly, akyl gämisi Magtymguly Pyragy özünden öňki zaman geçmişleriniň şanigini döwüp, maňzyny ýuwdupdyr. Boljak-geljegi-de eliniň aýasynda ýaly görüp bilipdir. Dana Magtymguly Pyragynyň uç-gyraksyz döredijiliginde ar-namysa, ynsan mertebesine, gelin-gyzlara, ýigitlere uly orun berilýär. Ar-namys hakynda oýlanjak bolsak, weli şahyryň goşgy setirlerine ýüzlensek, sözlejek sözümiz tagamly bolar. Asyrlary agdaryp, biziň günlerimize ýeten şol setirleriň içinde buýsançlysy-da, ýangynlysy-da bar. Käbir mysallar:

*Gözel bardyr gözellerden zyýada,
Anyň hyzmatynda durasyň geler.
Edepli-ekramly, mylaýymzada,
Tä ölinçäň bile ýöresiň geler.*

Ýa-da:

*Dünýä ýüzi meňzär duzsuz tagama,
Söz içinde gelin-gyz hem bolmasa.*

Ýangynly setirlerini-de ýatlamaly bolýar:

*Huda buýrugyndan aýrylan juwan
Oýnaşyndan haram köle getirmiş.*

Ýa-da:

*Rüstem Zal bolupdyr azan aýallar,
Ärine jür bolan juwan galmady.*

«Akylsyz akyllydan, akylly nakyllydan öwrener» diýen pederlerimiziň pähimi bar. Türkmen nakyllary, pederleriň pentleri barasynda oturyp-oturyp pikir edýärsiň, haýranlar galýarsyň. Haýran galmazça-da däl. «Türkmeniň gadymy atababalary akyllyň öýjügi bolupdyr-ow!» diýen buýsançly pikir bütin durkuňy heýjana getirýär. Şeýle bolansoň türkmen nakyllaryndan, pederleriň pähimlerinden käbirini ýatlamaly bolýarys:

«Gyzyny urmadyk – dyzyna urar».

Ýa-da:

«Ogully bolup ogra gülme, gyzly bolup – lola».

Beýle diýildigi – ogul-gyzymyz agy-garany saýgaryp, durmuş ýoluna ymykly düşýänçä, ýüzlerinden dözümliräk daralyň diýildigi bolýar. Ene, esasan, gyzy terbiýelemeli bolýar. Häli-şindi ar-namysyny goramagyny, edep-ekramly bolmagyny gazanmaly. Elbetde, ene nusga alarlyk bolmaly. «Enesini gör-de, gyzyny al» diýemn synagly nakyllyň bardygyny mahal-mahal ýatlamak zerurdyr. «Ene göreldesi – gyzyň ýörelgesi» hem diýilýär. Enäniň göreldesi bolmasa, gyzyň ýörelgesiniň bolmajakdygyny käýarym görerdik. Şeýle maşgala bilen gatnaşylmazdy. Göze görnüp duran gyzyň iňrik garalanda öýden çykanda: «Bimahal nirä ugradyň? Hany, dön zzyňa!» diýmeseň, gör-bak, nireden çykjak! Ýetginjek ogluň gijäň gylla ýary öýe dolananda: «Şu mahal entäp nireden gelýäň? Şu iň soňky gezek bolsun» diýmeseň, soňra gözümize ýaş aýlap, maňlaýymyzy ýumruklanymyzdan ne peýda!

Öňler göbegeneler çaganyň göbegini kesende, gyzyň göbegini içerde gömerdiler. Oglanyň göbegini bolsa, düýäniň guýrugyna daňardylar. Beýle edildigi – gyz kemala gelende, dört tärimiň içinde haly, palas, garçyn dokamak, çatyn-tikin bilen gümra bolmagyny arzuw etdikleri bolardy. Ogul bolsa gezermen,

edermen, goýun-guzy bakarman, bedew münüp, menzilleri sökermen, kerwen gurap, argyş çekermen merdana ýigit bolmagy küýselerdi. Daşardan gazanç etmek erkek kişileriň, öý işini ýerbe-ýer etmek naçarlaryň işi bolýardy. «Erkek gezse yrsgy açylar, aýal gezse syrty açylar» diýerdiler. «Yryma uýan yranmaz» hem diýip aýdardylar.

Ir döwürlerde setanda-seýranda biri goýun ogurlan bolsa, onuň üsti açylsa, oba ýaşululary ogryny, goýun eýesini çagyryp, goýun ogrusyna her aýagyna bir goýun tölärsiň diýerdiler. Bu gadymdan gelýän ýörelge. Soňra ogryny ýekirerdiler. Gapylara gulp urulmazdy. Gulp-açaryň ady-sory ýokdy. Ir döwürlerde azgyn gelinleriň saçyny kesip, eşege ters mündürüp, atasy öýlerine elter ekenler. Eger-de arly-namysly doganlary bar bolsa, damagyny çalyp, ýol ugrunda gömer ekenler. Geçen ýolagçy onuň üstüne daş oklap, nälet okar ekenler. Beýle ýagdaý çendenaşa seýrek bolupdyr. Bir ýerde bolan bolsa, agyzdan-agza geçip, türkmen topragynyň ähli ýerine ýaýrapdyr; aý rowaýata öwrülipdir. Şeýle rowaýaty eşiden gelinleriň aýagyny gysyk basjak gümany bolmandyr. Beýle diýildigi gadymy türkmenler zalym bolupdyr diýildigi dälidir. Bu ýerde türkmeniň ar-namysy durmuşda has beter ileri tutdugydyr. Ar-namysyna deglen türkmen mal-mülk, gazna beýle-de dursun, ýalançy dünýäni terk edýär.

Türkmenler enäni keramatly ojak, gyz-gelinleri başynyň täji, ogullaruny halal ojagyň eýesi hasaplapdyrlar. Ene-atanyň ogul-gyzyndan gazanjyny gaýgyran wagty bolmandyr. Gyzyyny durmuşa çykaranda, şaý-sepleri inere yük bolupdyr.

Altmyşy agdaryp, yetmişe ýetip barýanlar bilýändirler. Sowuk düşüberende, türkmen öýlere ojakbaş düşelerdi. Ojakbaşyň sag gonjy ogullar, myhman gelse myhmanlar üçin, çep gonjy ene-gyzlar, töri öý eýesiniňii bolardy. Gyz, myhman gelse, töre bakyp oturardy. Ýalňyşyp-ýazyp gyz myhmanyň ýüzüne seretse, enesi süýem barmagyny dişlärdi. Beýle etdigi gyzyna utanmaýarmyň diýdigidi. Gözüniň gyýtagy bilen seretse, «töre bakyp otur» diýdigidi. Üme, herekete gyzlar düşünerdiler. Enesiniň talabyny berjaý ederdiler. Oglanlar atasy bir zat sorasa jogap berseler-de, ýanynda kelam agyz gep

gozgamazdylar.

Soňky wagtlar ýaşlaryň arasynda ýüze çykýan nogsanlyklar türkmenleriň hiç birini-de biperwaý goýýan däldir. Käbir bolýan zatlary eşidenimizde hyrçymyzy dişläp, başymyzy ýaýkanymyzy bilmän galýarys. Tolgunmaz ýalymy, öz-özüňden utanmaz ýalymy, ýetişip barýan ogul-gyzyňa, agtygyňa howsalaly garamaz ýalymy. Hiç bir türkmen gelin-gyzlaryň baryny biraýakdan sürmez. Ony ýadyna-da salmaz. Aýagyny gyşyk basýanlar her şäherde 100-e golaý bolanda-da, bu howsalaly ýagdaý. Bozgakçylygyň tutaşyp gitmegi ahmal. Ätiýajy elden gidermek bolmaz. Zeýrenç, öýke-kine, sussupeslik iş bitirmeýär. Agzybirlik, asudalyk, ruhubelentlik, zähmet bar ýerinde üstünligem, rowaçlygam hökman bolýar. Halk köpçüligi muňa oňat düşüňär.

Käbir mugallymlar nogsanlygy ene-atadan, käbir ene-ata mekdep mugallymlaryndan görjek bolýar. Iki tarapyndan-da bolmagy mümkin, muny seljermek aňsat iş däl. Men-ä, esasan, sowet döwründen görýärim. 70-nji ýyllarda «komsomol toýy» diýip, türkmen nesline kybapdaş gelmeýän «toý» tapdylar. Komsomoldyr Kompartiýanyň ýolbaşçylary «komsomol toýuny» türkmen ilinde täze açyş hasapladylar. Şol toýlaryň many-mazmuny, terbiýeçilik ähmiýeti ýokdy. Azgynçylygyň ugrudy. Ol toýa ýaşy çene ýetenlere barmak bolmaýardy. Ýeňilkele ýigitsumaklar hil bir iş bitiren ýaly, «Pylan gyza limonada arak garyp berdim» diýip, döşlerine kakyp başladylar. Käbirlerinde gyz ýüzüniň perdeleri syryldy.

«Boş şagalaň» daňa golaýlardy. Ene «gyzym biri bilen gaçmasa ýagşy» diýip, gaýgy-gama gaplansa, atalaryň ýüzi sallandy. Olar ar-namys hakda sähelçe gep gozgasalar, aktiwsumaklar «köne pikirli» diýip, başlaryna ýok oýun salardylar. «Boş şagalaň» barha howalandy, ýetjek derejesine ýetdi. Soň-soňlar köçäniň ugrunda toparlanyşyp barýan gyzlaryň gülküsi al-asmana galardy. Indi ol bolgusyz gülkülere suw sepilen ýaly boldy. Şoňa-da ýaşulylar begenmäni duranok.

Ahlak kadalarynyň bozulmagyjy ene-atanyň mekdepden, mugallymlaryň bolsa ene-atadan görmekligi «Ýer gaty bolsa, öküz-öküzden görerlerine» meňzeýän ýaly bolup dur. Iki topar

bir göwrä öwrülmeli bolar. Ar-namysy goramak türkmeniň ähli nesline bagly. Ahlak meselesine möwsümleýin mesele diýip düşünmeli däl. Ar-namys gadymy kaddyna ýetýänçä arman-irmän, yzygiderli iş alyp barmagymyz zerur. Bu borja örän ätiýaçly çemeleşmeli. Iňňäniň gözünden sapak geçirilişi ýaly garamaly. Mekdeplerde oglan-gyzlara edep öwretmek işini sagatsaýyn güýçlendirmeli, dürli terbiýeçilik çärelerini yzygiderli geçirmeli. Mugallymlar döwre görä tijenmeli. Başlangyç klas mugallymlarynyň, klas ýolbaşçylarynyň her biri özüne berkidilen klas otaglarynda «Edepli okuwçylar» stendlerini döretmeli. Edepli okuwçylaryň fotosuratyny şol stendiň ýüzüne berkitmeli. Ene-atalaryň ýygnagyny klaslar boýunça geçirmeli. Ýygnaga gatnaşan edepli okuwçylaryn ene-atalary öz çagalarynyň edebine guwanar, begener. Şeýle edilse, edepli okuwçylaryň sanynyň aýba-aý köpeljegi ikuşsyzdyr. Her dürli kružoklar döretmeli. Her ugurdan netije gazanmaly. Okuwçylarda döredijilik täsirini döretmeli. Her bir çagada ýüregiň emri bilen gizlenip ýatan talant bardyr, şony oýaryp bilseň, okuwçylar bolgusyz nogsanlyklardan daşda durar.

Yslam dininiň kada-kanunlary, onuň jemgyýetdäki orny, ilaty, ylaýta-da, ýaşlary terbiýelemekdäki roly, döp-dessurymyz bilen baglanyşykly gürrüňler gozgamak maksady bilen, her bir mekdepde din wekilleri bilen wagtly-wagtynda duşuşyklar geçirmeli.

Adam diýeniň, näme, bir täsin ýasawly-da, onuň dürs işleri-de, nädürs işleri-de bolýar. Ol nähili hereketleri etmeli, nähili hereketleri etmeli däl – bu soraglara şerigatdan doly jogap tapsa bolýar. Şerigat, bir söz bilen aýdylanda, dini kanundyr. Şu babatda dindarlar okuwçylara giň düşünje bererler.

«Zyýanyň ýarysyndan gaýtmak-da peýda» diýenleri. Häzirki mekdep okuwçylarynyň arasynda bolgusyz nogsanlygyň döremegine ýol bermäliň! Ar-namysy gorap saklamak asly türkmen bolan biziň uludan-kiçä her birimiziň jana-jan borjumyzdyr. Borjy ödemek bolsa biziň her birimiz üçin parzdyr.

Tatar ÜYŞMEKOW. Jemgyýetçilik tankydy